

Психодіагностика

ТЕМА І

«ІСТОРІЯ, ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ ПСИХОДІАГНОСТИКИ»

Навчальний час 6 годин

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Передісторія психодіагностики.
2. Джерела психодіагностики як науки. Психологічне тестування.
3. Предмет та завдання психодіагностики.

Рекомендована література:

1. Анастази А. Психологическое тестирование: Книга 1/ А. Анастази; под ред. К.М.Гуревича, В.И.Лубовского. – М.: Педагогика, 1982. – С.17-31.
2. Анастази А., Урбина С. Психологическое тестирование: Пер. с англ. / А. Анастази, С. Урбина. – 7-е межд. изд. – СПб.: Питер, 2001. – С. 15-63.
3. Бодалев А.А. Столин В.В. Аванесов В.С. Общая психодиагностика / А.А.Бодалев, В.В.Столин, В.С.Аванесов. - СПб.: Изд-во «Речь», 2000. - 440 ст.
4. Видатні психологи: біографічний довідник / упор. Т.Шаповал. – К.: Видавн. дім "Шкільний світ"; Видавн. Л.Галіцина, 2005. – 120 с.
5. Галян І.М. Психодіагностика: Навчальний посібник / І.М.Галян. - К.: «Академвидав», 2009. – С. 9-27.
6. Гуревич К.М. Что такое психологическая диагностика / К.М.Гуревич. – М.: Знание, 1985. – 80 с.
7. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / В.Н.Дружинин. — СПб: Издательство «Питер», 2000. — С. 7-144.
8. Лаак Я. Психодиагностика: проблемы содержания и методов.— М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996.— С. 23-53.

9. Марцинковская Т.Д. История детской психологии / Т.Д.Марцинковская. – М.: ВЛАДОС, 1998. – 271 с.
10. Носс И.Н. Руководство по психодиагностике / И.Н.Носс – М.: Изд-во института психотерапии, 2005 . – С. 8-43.
11. Положення про психологічну службу системи освіти України // Психолог. – 2003. - №4 (52). – С. 23-28.
12. Психологическая диагностика: Учебник для вузов / под ред. М.К.Акимовой, К.М.Гуревича. – СПб.: Питер, 2008. – С. 18-41.
13. Скребец В.А. Психологическая диагностика: Учеб. пособие / В.А.Скребец. – К.: МАУП, 1999. – С. 7-18.
14. Степанов С.С. Психология в лицах: Сборник очерков / С.С.Степанов. – М.: Эксмо-Пресс, 2001. – 384 с.

Інформаційні ресурси

1. Этический кодекс психолога Украины
http://psychological.ucoz.ua/publ/ehlicheskij_kodeks_psikhologa_ukrainy/29-1-0-269
2. Лаборатория «Гуманитарные Технологии» <http://www.ht.ru/cms/>
3. «Иматон»: тесты и методики для психологов
<http://www.imaton.com/>
4. Куб — электронная библиотека www.koob.ru

Термін "психодіагностика" запровадив Герман Роршах для позначення процесу дослідження за допомогою створеного ним "Заснованого на перцепції діагностичного тесту". Паралельно з поняттям "психодіагностика" використовують термін "психологічне тестування". Спочатку під психологічним тестуванням розуміли будь-які вимірювання у психології, однак із розвитком тестів це словосполучення застосовують лише щодо вимірювання особливостей та когнітивних здібностей особистості.

Із появою перших соціальних спільнот, формуванням людського колективу перед людиною постала потреба пізнати себе, людей зі свого оточення. Природним і очевидним є прагнення зрозуміти мотиви певних дій, оцінити потенційні можливості, індивідуально-психологічні особливості особистості. Спочатку люди намагалися зробити це за допомогою емпіричних, навіть езотеричних, окультних методів, однак із часом було вироблено різноманітні методики (тести), а згодом сформувалася психодіагностика як галузь психологічної науки, покликана розробляти методи виявлення і вимірювання психологічних характеристик індивіда.

Зародження і становлення психодіагностики як науки

Психодіагностика як науково-практична дисципліна сформувалася наприкінці XIX - на початку XX ст. її джерелами були експериментальна психологія, психофізика, психофізіологія, психометрія, психотехніка, яка вивчає проблеми практичної діяльності людей у прикладному аспекті. Її витоки заглиблені у давній історії, свідчення про що (переважно у письмовій формі) збереглися до наших часів.

Донаукове використання психодіагностичних процедур

Передісторія психодіагностики пов'язана з тестовими випробуваннями з метою визначення об'єктивних індивідуальних відмінностей (різних здібностей, знань, умінь і навичок). Перші такі тести було створено більше чотирьох тисяч років тому. Опис процедури, дещо подібної до тестування, міститься у Біблії (книга Суддів), де розповідається, як військам полководця Гедеона, втомленим після виснажливого переходу, перед важкою битвою веліли пити воду з джерела. Усі воїни відчували сильну спрагу. Проте одні пили воду, стаючи навколішки, інші, не втрачаючи гідності, черпали її долонями. Саме з них сформували добірний військовий загін.

За 2200 років до н. е. у Китайській імперії існувала система перевірки здібностей осіб, які бажали зайняти посади урядових чиновників. Кожні

три роки чиновників особисто екзаменував імператор із музики, стрільби з лука, верхової їзди, уміння писати, міркувати, знання ритуалів і церемоній. Система іспитів була засобом добору здібних, ерудованих, лояльних до влади людей для адміністративної служби.

У середині III тис. до н. е. у Вавилоні влаштовували іспити випускникам шкіл, у яких готували переписувачів. Професійно підготовлений переписувач був зобов'язаний знати чотири арифметичні дії, уміти вимірювати поля, розподіляти раціони, ділити майно, володіти мистецтвом співу і гри на музичних інструментах. Крім того, перевіряли його уміння розрізняти тканини, метали, рослини тощо. Такі іспити були зумовлені важливою роллю переписувачів месопотамської цивілізації.

У Давньому Єгипті, щоб стати жерцем, кандидат повинен був пройти складні випробування. Спочатку у нього з'ясовували біографічні дані, рівень освіченості, оцінювали зовнішність, здатність вести бесіду. Потім перевіряли уміння працювати, слухати і мовчати, випробовували вогнем, водою, ситуаціями, у яких він мав виявити вольові здібності (подолання підземель у повній самотності тощо). Жорстокі іспити доповнювала загроза смертельного покарання для тих, хто не здатний витримати труднощів навчання.

Сувору систему іспитів успішно подолав давньогрецький філософ Піфагор (прибл. 580-500 до н. е.). Повернувшись після навчання у Грецію, він заснував школу. Вступити до неї могли тільки ті, хто долав випробування, подібні до тих, які витримав він сам. Пріоритетним методом діагностування Піфагор вважав фізіономіку - мистецтво розпізнавання характеру і здібностей людини за її зовнішнім виглядом. Важливого значення він надавав інтелектуальним здібностям. Якщо вступник успішно розв'язував складну математичну задачу, його зараховували до школи, а невдах висміювали. До школи також приймали новачків, які гідно трималися у критичній ситуації, уміло відповідати на випадки проти них.

Один із перших системних описів тестів - перелік випробувань військових здібностей - був запропонований давньогрецьким вченим Платоном (прибл. 427-348 до н. е.).

У Спарті успішно функціонувала система виховання воїнів, у Римі - система навчання гладіаторів. Люди, на думку Платона, народжуються не подібними одне на одного, їх природа і здібності різні, тому в будь-якій справі можна досягнути значних результатів без надмірних зусиль, якщо виконувати роботу відповідно до своїх природних задатків.

Свідченням використання іспитів тестового характеру є також матеріали з основ релігійного навчання чань-буддизму. Його учителі використовували загадки, питання-парадокси з одночасним створенням ситуації психологічного стресу. Відповідати на них необхідно було відразу, на роздумування не відводилося жодної секунди. У цих діалогах-двобоях парадоксальність постановки питань (наприклад, чи була борода у бородатого варвара) створювала драматичну напругу, що підсилювалася агресивною поведінкою наставника. Парадоксальні загадки використовували як тести на здатність до характерного для чань-буддизму процесу мислення. Залежно від відповіді тестованого неофіта досвідчений наставник визначав його рівень освіченості, з'ясовував заходи, необхідні для поглиблення його досвіду, виявляв тих, хто приховував некомпетентність.

У монастирі Шаолінь у середні віки теж існувала дуже жорстка і оригінальна система оцінювання мотивації, емоцій но-вольової стійкості, мовних, мислительних і фізичних здібностей, моральних та інших якостей.

На Далекому Сході у державі Цзинь психодіагностичні процедури використовували у системі медичної освіти. Так, за результатами іспитів розподіляли тих, хто опанував медицину: кращі вступали на державну службу як лі-карі-практики або викладачі-дослідники, інші - одержували дозвіл займатися приватною практикою. Тим, хто не здав іспит, рекомендувалося або продовжити підготовку, або змінити професію.

Різні конкурси та іспити проводились і у середньовіч-ньому В'єтнамі. У 1370-1372 рр. там було переатестовано всіх військових і цивільних чиновників, що дало змогу суттєво поліпшити державний апарат.

Деякі народи проводили іспити на здатність до шаманства. Якщо, наприклад, в казахів хто-небудь оголошував себе шаманом, то на підтвердження цього він повинен був ходити по снігу у тріскучий мороз босоніж і з оголеною головою, лизати язиком розпечені до червоного залізні предмети. У народності ханти невдалого претендента, який не зміг подолати випробувань, вважали божевільним. В ульчів і нанайців шаман проходив іспити під час поминок.

У країнах Заходу запровадження письмових тестових робіт супроводжувалося необхідністю долати несприйняття їх. Наприклад, в Англії цей процес тривав більше ста років. Значущість письмових робіт оцінив англійський орден єзуїтів, вбачаючи у них засіб підвищення мотивації навчальної роботи. Його стараннями практика застосування письмових робіт поширилася у багатьох країнах. В Америці у 1762 р. навіть відбувся відкритий виступ студентів Єльського університету проти використання письмових іспитів.

Донаукове використання психодіагностичних процедур підтверджує їх особливе значення в оцінюванні індивідуальних якостей людей як невід'ємної складової суспільного життя багатьох цивілізованих народів. Однак не всі індивідуальні відмінності вивчає психологічна наука, предметом її інтересу є передусім індивідуально-психологічні відмінності.

Сутність психодіагностики як науки

Однозначного трактування предмета психодіагностики не існує. Психологи розглядають психологічну діагностику як науку про встановлення достовірного психологічного діагнозу (О. Бодальов, В. Столін); особливий вид психологічного експериментування, яке полягає у ранжуванні людей за психологічними і психофізіологічними ознаками, що дає змогу вивчати їх різноманітні психологічні і психофізіологічні риси (С.

Рубінштейн, К. Гуревич, П. Дерюгін, В. Дюк та ін.); сукупність методик і прийомів формування психологічного діагнозу оцінки (Л. Бурлачук, С. Морозов, С. Батигін, І. Дев'ятко та ін.); розділ психології, що вивчає принципи, методи і засоби психологічної оцінки (М. Шевардін).

Загальна психодіагностика розглядає закономірності прийняття валідних і надійних діагностичних суджень, правила "діагностичних умовиводів", за допомогою яких здійснюється перехід від ознак або індикаторів певного психічного стану, структури, процесу до констатації наявності і вираження цих психологічних "змінних". Вона охоплює сукупність правил застосування психодіагностичних інструментів, заснованих на знанні властивостей змінних, що вимірюються, і вимірювальних інструментів, а також етичних і професійних норм психодіагностичної роботи. Водночас психодіагностика досліджує мотивацію клієнта щодо обстеження і способи її підтримки, розробляє методи оцінювання стану обстежуваного загалом, способи повідомлення йому інформації без завдання шкоди, навик презентзації інформації тощо.

Отже, більшість дослідників визнають психодіагностику галуззю психологічного знання, спрямованою на розроблення методів розпізнавання індивідуально-психологічних особливостей, яка оперує тестами (стандартизованим мірилом індивідуально-психологічних особливостей) і якісними (не стандартизованими) оцінками особистості. Психодіагностику вважають частиною або особливим видом експерименту (К. Гуревич, С. Рубінштейн, В. Дюк); предмет психодіагностики - інструментом психологічного вимірювання, оцінки досліджуваного об'єкта (Л. Бурлачук, Р. Немов), її також визначають як розділ психологічної науки, теоретичної дисципліни і сфери практичної діяльності психолога (О. Бодальов, В. Столін, М. Шевардін).

Одне із значень терміну «діагноз» в перекладі з грецької мови – «розпізнавання». Діагностика розуміється як розпізнавання чогось. **Психологічна діагностика** – науково-практична дисципліна, що розробляє

методи виявлення, вимірювання та вивчення індивідуально-психологічних особливостей людини.

Її метою є збирання інформації про особливості психіки, виявлення різноманітних психічних та психофізіологічних якостей та особливостей, а також рис особистості.

Типи діагнозу.

1. Діагноз на основі констатації наявності чи відсутності певної ознаки. В цьому випадку одержані при діагностуванні дані про індивідуальні особливості психіки співвідносяться або з нормою (при визначенні патології розвитку), або з деяким заданим критерієм.

2. Діагноз, що дозволяє порівнювати виразність ознаки у часі (лонгитюдні дослідження) або у вибірці.

Галузі практичного використання результатів психодіагностики.

1. Освітнянська

2. Професійно-орієнтаційна

3. Клінічна Зазначимо, що поняття «клінічна діагностика» використовується й у більш широкому сенсі – як *методологічний підхід*. В психології існує розуміння клінічної діагностики як інтенсивного вивчення окремого випадку.

4. Експертна

Зв'язок із іншими галузями:

1. За об'єктом дослідження та сферою застосування: загальна психологія, соціальна психологія, професійна психологія, вікова, патопсихологія тощо.

2. За методологічною та інструментальною основою: експериментальна психологія, диференціальна психологія, психометрика, тестологія, психофізіологія тощо.

3. За міждисциплінарними зв'язками: математика, статистика, психіатрія, соціологія, логіка, кібернетика тощо.

2. Передумови виникнення психодіагностики та її джерела.

I етап – інтуїтивний, коли типології виконували діагностичну функцію, дозволяючи відносити ту або іншу людину, залежно від її характерних рис, до визначеного типу й прогнозувати її поведінку.

Способи діагностики за особливостями поведінки знайшли своє відображення ще в Біблії. Зокрема, в Книзі суддів Бог радить полководцеві Гедеонові (Кн. Суддів, 7:5-7), як потрібно відбирати воїнів для битви:

З античної епохи до нас дійшла робота Теофраста «Характери» (372-287 р. до н.е.), у якій описуються «типи», «скупого», «брехуна», «хвалька» й ін.

Типи темпераменту від Гіппократа та Галена.

Але, перша спроба досліджувати відмінності б Жуан Хуарт (1530-1589), який у трактаті «Про здібності до наук» спробував розробити методи діагностики задатків у дітей на основі виявлення розуміння, пам'яті та уяви.

Ближче до нашого часу широку популярність здобувають такі «науки», як френологія, фізіогноміка, графологія (Ф.Галль та інші).

Перші дослідження диференціації рівнів розумової відсталості аж до психічного захворювання на основі мовного розвитку започатковані французькими лікарями Ж. Ескіролем (1772-1840) і Е. Сегеном (1812-1880). розроблена «дошка Сегена», що потребувала вставити з максимальною швидкістю різні фігури довільної форми у відповідні їм за формою прорізи на дошці стали основою для сучасних невербальних тестів інтелекту.

Основи психологічної математичної статистики закладалися в працях бельгійського математика Ламберта Кьютела.

В 30-х рр. XIX ст. німецький дослідник Вольф, досліджуючи рівні уваги, вводить поняття *психометрії*.

Реалізація *інструментального виміру* психофізіологічних явищ закладена психофізиками Е. Вебером й Г. Фехнером.

В 1816 р. Ф. Бессель, астроном з Кенігсберга, провів дослідження й

виявив різницю між часом реакції в різних людей, на підставі чого розробив діагностику.

II етап - створення **експериментальної психології**, Першими експериментальними методами психологію озброїла, переважно, фізіологія у 1878р., коли В. Вундт (1832-1920) заснував у Німеччині першу лабораторію експериментальної психології при вивченні елементарного рівня психіки.

Наукове вивчення індивідуальних відмінностей належить Ф.Гальтону, яким створено перший інструмент для їх вимірювання – тест у якому за допомогою особливостей сенсорного розрізнення можна оцінювати інтелект людини.

Ф. Гальтон удосконалює вже відомі експериментально-психологічні прийоми визначення порогів чутливості, часу реакції, створює нові (свисток для визначення межі сприйняття висоти звуку і лінійка для зорового розрізнення довжини). У 1888 р. він запропонував метод обчислення коефіцієнта кореляції.

Карл Пірсон (1857-1936) удосконалив математичний апарат для обчислення кореляції, внаслідок чого з'явився відомий дотепер коефіцієнт кореляції Пірсона.

Перший експериментальний метод запропонований Г.Еббінгаузом (1850-1909), який вивчав пам'ять, використовуючи набори беззмістовних складових.

В 1890 р. американський психолог Д.Кеттелл (1860-1944) публікує роботу – «Розумові тести і вимірювання», в якій наголошує на провідному місці у психодіагностиці тестів і статистичного аналізу великих вибірок людей.

Вітчизняні експериментальні дослідження в психології започатковані І.М. Сеченовим та І.П. Павловим та В.М.Бехтеревим.

III етап - **диференціальна психологія**. Перші роботи з психодіагностики датуються початком XX ст. До них належать

дослідження Г.І. Россолімо (1909), який запропонував метод кількісного вивчення психічних процесів у нормальному та патологічному станах.

1. Проективні методики – у 1921 р. побачила світ книга швейцарського психіатра і психолога Роршаха «Психодіагностика». У 1935 р. Г.Мюррей запропонував перший проективний тест ТАТ. У 1939 р. опублікований проективний тест угорсько-швейцарського психолога Леопольда Сонді. У 1945 р. з'являється тест Розенцвейга для оцінки реакцій на фрустрацію.

2. Інтелектуальні тести – у 1938 р. у Великобританії з'явився тест – прогресивні матриці Равена для вимірювання загального інтелекту. У 1937 р. були опубліковані Каліфорнійські тести на розумову зрілість. Торндайка і Терстоуна.

3. Клінічні прояви – 1947 рік – запропонований ММРІ Моудслейський медичний опитувальник, призначений для діагностики нейротизму, один з перших опитувальників, розроблених Айзенком.

4. Професійні особливості – У 1905 р. Мюнстбергером розроблений діагностичний інструментарій профвідбору телефоністів на основі вимірювання професійно значущих якостей. В 20-ті роки ХХ ст. значний розвиток отримала психологія праці й психотехніка (І.Н.Шпільрейн, С.Г.Геллерштейн, Н.Д.Левітов).

5. Особистісні особливості – У 1905 О.Ф. Лазурський запропонував новий напрям в диференціальній психології – наукову характерологію. У 1950 р. – поліфакторний опитувальник Р.Кеттелла 1955 р. – Д. Векслером запропонований тест для вимірювання інтелекту дорослих. У 1966 р. Роттер створив на основі концепції локус контролю шкалу екстернальності – інтернальності.

В СРСР психодіагностика широко використовувалася у педології як комплексній науці для цілісного, синтетичного вивчення дітей. Критика педології спричинила Постанову ЦК ВКП(б) від 4 липня 1936 р. «Про

педологічні збочення в системі Наркомпросів», в якій застосування тестів у школі було заборонене, всі психодіагностичні дослідження – припинені.

Психодіагностика (грец. psyche - душа і diagnostikos - здатність розпізнавати) - галузь психологічної науки, що розробляє теорію, принципи, інструменти оцінювання і вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості, змінні соціального оточення, в якому здійснюється життєдіяльність особистості.

Специфічність психологічного вимірювання полягає в тому, що у процесі діагностики досліджуваний і психолог вступають у певні міжособистісні стосунки, які позначаються на результатах діагностики. На них впливають також стан і настрої досліджуваних, умови діагностування, тобто ергономічні чинники (шум, вібрація, освітленість приміщення, де проходить дослідження, мікроклімат тощо, навіть те, зручно чи ні людині заповнювати реєстраційні бланки, працювати на комп'ютері або на апаратурі). Відповіді на питання і поведінка під час експерименту залежать від соціального статусу людини, її статусу в групі в умовах колективного психодіагностування. Це уміння психолога адекватно побудувати діагностичний процес (психологічне оцінювання).

Розвиток психодіагностики у XIX--XX ст.

Із розвитком суспільства, особливо в епоху Відродження, діячі якого звернулися до розкриття сутності людини як центру Всесвіту, підвищувався інтерес до особистості, її психічного й інтелектуального буття. На межі XIX-XX ст. у соціальній практиці постала наукова проблема вивчення людських якостей та індивідуальних відмінностей. Перші наукові спроби з'ясувати це припадають на першу чверть XIX ст. То був клінічний період у розвитку психологічних знань, оскільки ключову роль у здобутті й аналізі емпіричних, психологічних знань про людину відігравали лікарі. Їх цікавили причини походження важко-виліковуваних

серцевих захворювань і неврозів. Лікарі-психіатри здійснювали в клініках Європи систематичні спостереження за хворими, записуючи та аналізуючи їх результати. Важливу роль у становленні психологічного тестування відіграли перші дослідження розумової відсталості (XIX ст.), відмежування її від психічних захворювань.

Надбанням психології стали дослідження французьких лікарів Жана Бекіроля (1772-1840) і Едуарда Сегена (1812-1880). Ескіроль одним із перших запровадив критерії розмежування психічних захворювань, встановив, що особливості мовленнєвого розвитку індивіда можна використати як психологічні критерії для диференціації розумового розвитку. Запропонованими Сегеном методиками ("дошка Сегена") пізніше послуговувалися як невербальними тестами інтелекту, деякими з них користуються і тепер.

У XIX ст. почали запроваджувати такі методи діагностування, як спостереження, опитування, аналіз документів. У 1884-1885 рр. були розроблені тести - стандартизовані вимірювальні процедури. З ними почалася епоха наукової психодіагностики. Першим у цій справі був англійський вчений Френсіс Гальтон (1822-1911), який займався проблемами вимірювання людських здібностей та їх успадкування. Під час його досліджень пацієнти віком від 5 до 80 років могли за невелику плату перевірити свої фізичні якості (силу, швидкість реакції тощо), фізіологічні можливості організму і психічні властивості за 17 показниками (зріст, вага, ємність легень, станова сила, сила кисті й удару кулаком, запам'ятовування літер, гострота зору, розрізнення кольору тощо). За цією програмою було обстежено 9337 осіб. Гальтон дійшов висновку, що методично впорядковане тестування вимагає фіксованих умов. Це було істотним розвитком тисячолітньої практики випробувань і перевірок, заснованих на інтуїції. Радикальний емпіризм вчені кінця XIX ст. розглядали як альтернативу ідеалізму, а експеримент - як справжній фундамент науки. Не всі використовувані Гальтоном випробування можна вважати тестами,

однак він зробив перший крок у створенні об'єктивних методів оцінювання здібностей і властивостей особистості.

Гальтон висунув ідею статистичного оброблення результатів експерименту. Зіставляючи середній зріст батьків і зріст їх дорослих дітей, він відкрив закономірність - чим вищі батьки, тим вищим, в середньому, виявляється і зріст дітей. Потім він зауважив, що у дуже високих батьків діти були, як правило, дещо нижчими, а в батьків, зріст яких був нижчим за середній, діти виявлялися дещо вищого зросту. Тенденцію до середнього зросту він пояснив як вияв загального закону природи (закону збереження виду), назвавши його "регресією до середнього".

Гальтон ініціював використання статистики у психології, розробив статистичні методи, запропонував використання методу кореляцій, залучив до співробітництва учених-математиків Франкліна Пірсона (1804-1869) і Рональда Фішера (1890-1962). Фішер винайшов дисперсійний аналіз, а англійський учений Чарльз-Едвард Спірмен (1863-1945) - факторний аналіз. Він увійшов в історію психології завдяки класичній роботі "Загальний інтелект, об'єктивно визначений і обмірюваний" (1904). Його дослідження стали основою двофакторної теорії інтелекту.

Послідовник ідей Ф. Гальтона американський учений Джеймс-Маккін Кеттел (1860-1944) одним із перших побачив у тестах засіб вимірювання властивостей людської психіки. В опублікованій у 1890 р. праці "Розумові тести і вимірювання" він навів 50 лабораторних тестів з інструкціями щодо їх застосування, обґрунтував науковий характер іспитів. Більшість тестів Кеттела і Гальтона можна вважати психомоторними, оскільки їм бракувало стандартизації процедури тестування і правил інтерпретації результатів. Поняття "розумовий тест" (mental test) набуло популярності і стало своєрідним символом тієї галузі психології, що вивчає й індивідуальні відмінності.

Російський фізіолог, невропатолог Володимир Бехтерев (1857-1927) створив вчення про рефлексологію, на основі якого було розроблено

методику оцінювання психофізіологічних якостей людини, а також підготував "Вказівки з проведення медичного огляду осіб, що вступають до повітроплавної команди", а пізніше - для офіцерів і нижчих чинів підводного флоту, які давали змогу оцінювати нервово-емоційну стійкість та інтелектуальний розвиток.

Значний внесок у розвиток тестології зробив російський невролог і психолог Григорій Розсолімо (1860-1928), який розробив графічну шкалу "психологічних профілів" людини, за допомогою якої можна було сформулювати цілісне уявлення про особистість.

Наприкінці ХХ ст. психодіагности дійшли висновку про недосконалість сенсорних показників, на яких ґрунтувалися тестування інтелекту. Поступово окреслювалися інші теоретичні уявлення про природу інтелекту і його функції, які уможливлювали створення нових тестів. Цю проблему частково розв'язав родоначальник експериментальної психології Альфред Біне (1857-1911), який вважав, що вона повинна зосередитися на вищих психічних процесах. Основою стала його праця "Експериментальне дослідження інтелекту" (1902). А. Біне разом із французьким дослідником Теодором Сімоном (1873- 1961) на початку ХХ ст. у Франції здійснив першу спробу наукового вимірювання інтелектуальних здібностей дітей. Вони емпірично перевірили завдання, які мали намір включити в тест, за такими критеріями: 1) емпіричний ступінь складності для груп дітей різного віку; 2) ступінь тотожності результатів тесту з думкою викладачів.

Для забезпечення зіставності отриманих даних із даними інших дослідників і мінімізації помилок вимірювання А. Біне і Т. Сімон додали до тесту інструкцію з проведення тестування, скориставшись методом виявлення диференціювальної здатності завдань. Результати відповідей досліджуваних подавали точками на площині, де на осі абсцис фіксували значення віку, а на осі ординат - частку правильних відповідей у кожній

віковій групі. З'єднання точок давало геометричну фігуру, за якою робили висновки про якість тестового завдання.

Тестування за шкалою А. Біне ґрунтувалося на завданнях, які відповідали віку дитини, тобто з якими успішно справлялася більшість однолітків). Якщо дитина успішно виконувала завдання, пропонувався матеріал, призначений для старших дітей. Однак якщо вона розв'язувала лише частину нових завдань, іспит припинявся. При цьому до кількості років базового розумового віку (ним вважали той, для якого всі завдання були розв'язані) додавали місяці розумового віку (пропорційно до кількості розв'язаних завдань для старших). Якщо дитина не справлялася з усіма завданнями своєї вікової групи, їй давали матеріал для молодших вікових категорій, доки вона розв'язувала всі завдання. Про рівень інтелекту робили висновок за різницею між розумовим і хронологічним віком, що для кожної вікової категорії мала різне значення.

Якщо розумовий вік був меншим від хронологічного, вважалось, що дитина є розумово відсталою, якщо навпаки - здібною та обдарованою. Для усунення цієї незручності німецький психолог Вільям Штерн (1875-1938) запропонував у 1912 р. визначати не різницю, а співвідношення (частку) розумового і хронологічного віку (ділити показники один на інший). Отримане число множили на 100, у результаті чого отримували величину коефіцієнта інтелекту - K . Тести А. Біне і його соратників активно застосовують у сучасній практиці.

Німецький психолог Герман Еббінгауз (1850-1909), експериментально досліджуючи людську пам'ять, відкрив відмінності між двома її формами: емпліцитною, що виражається у полегшенні заучування, та експліцитною, що втілюється у безпосередньому відтворенні; розробив тести імпліцитного запам'ятовування. Вивчаючи розумові здібності дітей, Еббінгауз створив у 1897 р. тест, згодом названий його іменем. Використаний у конструюванні тесту принцип доповнення застосовується і у сучасній психодіагностиці.

А. Орн у 1889 р. розробив тести для вимірювання розумових здібностей, поділивши їх на чотири типи: сприймання, пам'ять, асоціації та моторні функції. Еміль Крепелін (1856-1926) створив тести, призначені для перевірки базових розумових функцій (у його розумінні).

На початку ХХ ст. тест як інструмент вимірювання індивідуальних відмінностей все активніше застосовується у прикладних дослідженнях. У зв'язку з масовим використанням тестів відбувся перехід до групового тестування, основоположником якого вважають американського вченого Артура-Сінтона Отіса (1886-1964). Приймаючи за основу модель інтелекту Біне, Отіс адаптував її для групового тестування, а також розробив власні оригінальні завдання, які могли бути застосовані навіть при роботі з неграмотними або іноземцями. Після Першої світової війни в США розробляли різні варіанти шкали Біне - Сімона, найвідоміші з них - шкала Кульмана (1922), Єркса (1923), оригінальна версія Герінга (1922).

У Європі активно працював у сфері діагностики інтелекту Рішар Мейлі (1900-1984). Він розробив атлантичний тест інтелекту (1928), що ґрунтувався на його теорії про чотири важливі фактори інтелекту: доступну трудність, пластичність, цілісність і поточність.

У 20-ті роки ХХ ст. було створено такі тести для вимірювання інтелекту і спеціальних здібностей, як "дошки форм" Фергюсона (1920), "Збірний тест загальних механічних здібностей", розроблений Дж. Стенквістом (1923), "Тест малювання людини" (1926), створений Флоренс-Лаурою Гудінаф, "Лабіринти Стенлі Портеуса" (1913) (перші діагностичні лабіринти). Однак не було придатної індивідуальної шкали для визначення інтелектуального розвитку дорослих, а також зручної шкали для визначення розумового розвитку немовлят і дітей раннього віку. Постала потреба створення загальної теорії конструювання тестів, поглибленого розроблення таких психологічних конструктів, як інтелект та особистість.

Паралельно з розвитком тестів інтелекту активно створювали методики для діагностування когнітивної сфери особистості (тести

особистості). Американський психолог Роберт-Сесіон Вудвортс (1869-1962) розробив перший питальник, для виявлення і вимірювання анормальної поведінки (1917). "Особистісний листок даних" Вудвортса став попередником багатьох подібних питальників.

Брати Флойд Олпорт (1890-1978) і Гордон Олпорт (1897-1967) запропонували ранжувати якості особистості і подавати отримані результати у вигляді профілю (1921-1922). Ідея з рейтингом була актуальною, оскільки на цей час бракувало інших об'єктивних методів оцінки особистості.

Австралійський психолог Зигмунд Фройд (1856- 1939) створив "Бланк інтересу до навчання". Сприяла розвитку психодіагностики книга швейцарського психіатра і психолога Германа Роршаха (1884-1922) "Психодіагностика", в якій подано тест, заснований на перцепції. Факторний аналіз розвивався і завдяки дослідженням Келлі Трумена (1884-1961). Водночас формувалися основи мультифакторної теорії інтелекту (1928), яку поглибив Луїс-Леон Терстоун (1887-1955). Прихильником використання факторного аналізу при розробленні особистісних питальників був американський психолог Джой-Пол Гілфорд (1897-1976). Англійські вчені Лайонел Пенроуз і Джон Равен (1902-1970) у 1938 р. створили тест для вимірювання загального інтелекту, відомий як "Прогресивні матриці Равена". Передбачалось, що тест мінімізує вплив культури і навчання на отримані результати, оскільки складається з однорідних завдань-композицій, для розв'язання яких від досліджуваного вимагають вибрати пропущений сегмент, що завершує послідовність запропонованої композиції. Ґрунтувався тест на теорії генерального фактора Ч.-Е. Спірмена.

У 1920-1930 рр. розвивалася експериментально-теоретична тестологія у СРСР (І. Павлов, Л. Орбелі, Л. Виготський, О. Ухтомський, Б. Теплов та ін.).

На початку 30-х років у вчених викликав інтерес тест Бебкока для діагностики зниження інтелекту. Зниження інтелекту розглядав і Девід Векслер (1896-1981), який створив шкалу інтелекту Векслера - Беллв'ю (1930). На основі успішності виконання 11 субтестів шкали визначалися три показники за цим тестом: інтелект вербальний, інтелект невербальний (практичний), загальний показник інтелекту. Д. Векслер модифікував штернівську формулу (!):

$$IQ = \frac{\text{розумовий вік}}{\text{хронологічний вік}} \cdot 100$$

до такого вигляду:

$$IQ = \frac{\text{досягнутий (реальний) показник}}{\text{очікуваний середній показник для вікової групи}}$$

У 1937 р. було опубліковано Каліфорнійські тести на розумову зрілість. Вони відображали погляди американських вчених Едварда-Лі Торндайка (1874-1949) і Л.-Л. Терстоун на інтелект як сукупність незалежних здібностей або факторів. У 1938 р. Терстоун представив свій тест первинних розумових здібностей.

Для діагностування системи особистісних цінностей був призначений тест Олпорта - Вернона. Англійський психолог Філіп-Едвард Вернон (1905-1987) долучився до формування психодіагностики як розробник ієрархічної моделі інтелекту.

Американські вчені (К. Морган і Г.-А. Мюррей) для побудови діагностичної процедури використали принцип проекції, який у другій половині 30-х років став основою проективного "Thematic Apperception Test", більше відомого як ТАТ. Це метод, за допомогою якого можна з'ясувати домінуючі спонукання, емоції, ставлення, комплекси та конфлікти особистості і який сприяє визначенню рівня прихованих тенденцій, які суб'єкт або пацієнт, на думку вченого, приховує або може не показувати через їх не усвідомлення. Застосовувався принцип проекції у

однойменному тесті ("Тест Сонді") швейцарського психолога і психіатра Леопольда Сонді (1893-1986).

Багатоаспектний особистісний питальник (MMPI), створений психологом Старком-Розенкрансом Хатуеєм (1903-1984) і психіатром Мак-Кінлі, і сьогодні використовується для діагностування непатологічних особистостей (спочатку він розроблявся для диференціації діагнозів). Моудслейський медичний питальник розробив Ганс-Юрген Айзенк (1916-1984). Після 1945 р. з'являються нові проєктивні методики: "Тест Саула Розенцвейга" (1945), призначений для оцінювання реакцій на фрустрацію, "Тест Шнейдмана" (1947), "Тест на завершення речень Саймондса" (1947). Карен-Софія Маховер (1902-1996) одна з перших використала для розроблення діагностичного інструмента зв'язок між малюнком і особистістю його автора (1948). Швейцарський психолог Макс Люшер (1923) запропонував тест вибору кольорів у 1948 р. У 1949 р. Раймонд-Бернард Кеттел (1905-1998) заснував Інститут тестування особистості і її здібностей, фахівцями якого було створено опитувальник 16 особистісних факторів. У 1955 р. було розроблено шкалу Векслера для вимірювання інтелекту дорослих (WAIS). Тест "Загальних здібностей батарея тестів" (GATB (General Attitude Test Battery)), який широко використовується у США службами консультації і профвідбору для вимірювання загальних здібностей, створили у 1956 р., а у 1958 р. культурно-вільний тест для вимірювання інтелекту Р.-Б. Кеттела. У цей період також з'являються факторні питальники для вияву основних властивостей особистості.

За шкалою прояву тривожності (Дж. Тейлор, 1953) її вивчали не як ситуативне явище, а як особистісну особливість. У 1956 р. опубліковано тест для діагностування нейротизму і екстра-інтроверсії. У 1957 р. Чарльз-Егертон Ос-гуд (1916-1991) розробив техніку семантичного диференціала, призначену для вимірювання відмінностей в інтерпретації понять досліджуваними. Список особистісних переваг Аллена Едвардса (1914-1994) уможливив оцінювання особистості. У 1955 р. було опубліковано

нову методику дослідження особистості - методику репертуарних решіток, книгу "Психологія особистісних конструктів" Джорджа-Александра Келлі (1905-1967).

Розвитку математично-статистичного апарату психологічних вимірювань сприяли праці Лі-Джозефа Кронбаха (1916-1994), який аналізував внутрішню структуру тестів, способи визначення їх валідності та надійності. У

1953 р. було прийнято перші "Етичні стандарти психологів", які надалі постійно оновлювалися відповідно до змін умов професійної діяльності психологів. У 60-ті роки ХХ ст. відбулися численні дискусії про збереження прав людини, підсвідомі конфлікти, механізми захисту і силу Я, невідповідність вибірок дослідження етнічним групам тощо. Значущою подією цього часу було розроблення критеріально-орієнтованого тестування (Р. Гласер, 1963). У 1967 р. було розроблено нову індивідуальну шкалу Векслера для оцінювання рівня інтелекту дошкільників і молодших школярів. Через два роки з'явилася "Шкала розвитку немовлят Бейлі" (1969), "Мінесотський перцептивно-діагностичний тест" (1963, 1967), які були призначені для виявлення дітей з емоційними розладами, а також із проблемами читання через вплив психічного або органічного факторів; тест візуального розвитку Фростинга, Іллінойський тест психолінгвістичних здібностей. Два останні тести призначалися для визначення міри розвитку деяких здібностей.

Джуліан-Бернард Роттер (1916-1985) на основі теорії соціального навчіння розробив шкалу екстернальності - інтернальності (1966). Теорію розвитку Еріка Еріксона (1902-1992) було взято за основу питальника психо-соціального балансу (1963). Проективна діагностика поповнилася тестом Хольцмана.

У 60-ті роки ХХ ст. з'явилися комп'ютеризовані тести (в клініці Мейо штату Міннесота (США)). У 60-90-ті роки вчені активно дискутували з приводу генетичної обумовленості інтелекту, однак тестологія

продовжувала розвиватися. У 70-ті роки було складено питальник загального здоров'я Д. Голдберга (1972) і клінічний багато осьовий питальник (1977) Т. Міллона, побудований на його теорії, Що трактує розлади особистості як прототипи, кожний з яких містить багато різновидів. Розробляли векслерівські шкали для вимірювання інтелекту. З'являється перероблений WAIS (WAIS-R), нова версія WPPSI (WPPSI-R) (шкала дослідження інтелекту дорослих Векслера).

У 80-ті роки поживалися факторні дослідження особистості. Вчені обґрунтували п'яти факторну її модель, що отримала назву "Велика п'ятірка" (Д. Голдберг, А. Ком-рея, Д. Вігінс), створили перший питальник для діагностування "Великої п'ятірки" (П. Коста, Р. Маг-Грі).

У 90-ті роки ХХ ст. продовжується розроблення нових тестів для вимірювання інтелекту: "Короткий тест інтелекту" Кауфмана (А. Кауфман, Н. Кауфман), "Диференційна шкала здібностей" (1990), "Тест інтелекту немовлят" Феогена (1992), "Оцінювання вікового розвитку немовлят і дітей раннього віку" (1995). Розробляються діагностичні інструменти для вивчення ролі ситуацій у поведінці індивідів. Особлива увага приділялася аналізу людини у складних, стресових умовах. Було запропоновано питальники для діагностування посттравматичних стресових розладів, захисних механізмів тощо.

Сучасна психодіагностика набула статусу багатогалузевої науки. Створено багато психодіагностичних методик, кількість яких збільшується, застосовуються сучасні методи математики і фізики, а також засоби комп'ютерної психодіагностики. Вчені працюють над комплексною систематизацією і викладом психодіагностичних методів, розробляють концепцію психодіагностики - обґрунтовану, продуману систему, яка може стати основою класифікації психодіагностичних методик.

Першими про **психологічне оцінювання** почали вести мову американські психологи і психіатри, описуючи процедуру відбору осіб для розвідувальної та диверсійної діяльності ("Оцінювання людини", 1942). У

70-ті роки ХХ ст. цей термін поширився у США, країнах Західної Європи, майже повністю витіснивши термін "психологічне тестування".

На відміну від психологічного тестування, що передбачає тільки застосування тестів, психологічне оцінювання є комплексним процесом, який передбачає звернення до різноманітних джерел інформації, завдяки чому можна отримати максимально повну картину функціонування особистості.

Психологічне оцінювання - процес систематизованого збирання інформації про особистість і особливості навколишнього середовища, на основі якого здійснюється прийняття відповідного поставленим завданням рішення (висновку).

Психологічне оцінювання виконують у такій послідовності: визначення предмету оцінювання; визначення мети оцінки; вибір критеріїв прийняття рішення; збирання даних; прийняття рішення і підготовка висновку; повідомлення інформації зацікавленим особам.

Систему оцінювання (вимірювання) оптимального (здорового) функціонування і життєвого успіху особистості позначають терміном "позитивне психологічне оцінювання". Воно ґрунтується на ідеях позитивної психології, зверненої передусім до сил і достоїнств людини (альтруїзм, сміливість, чесність, радість, здоров'я, відповідальність, гарний настрій тощо). Стандартизовані засоби (методики) їх оцінювання досі недостатньо розроблені. У галузі психологічного оцінювання домінує так звана негативна тенденція, що передбачає виявлення насамперед "ненормальних аспектів функціонування" особистості за недостатньої уваги до навколишнього середовища. У моделі позитивного психологічного оцінювання (С. Лопес, К. Снайдер, Г. Раслусен, 2003) наголошують на збалансованості інформації про "силу і слабкість клієнта", звертають увагу на впливи навколишнього середовища та інші аспекти.

Однією з цілей психолога є встановлення психологічного діагнозу - оцінювання психологічного стану людини. Психодіагностика у психолого-

педагогічному науковому дослідженні передбачає оцінювання психологічних властивостей і особливостей. Їх закономірні зміни окреслюються у гіпотезах, що перевіряються шляхом наукових досліджень. Психодіагностика спрямована на забезпечення прямих доказів існування цих властивостей, демонстрацію постульованих закономірностей їхньої зміни, на підтвердження залежності від тих змінних, які фігурують у гіпотезі.

Даними психодіагностики послуговуються також у прикладних дослідженнях для отримання переконливих доказів того, що в результаті нововведень у потрібному напрямі змінюються оцінювані психологічні особливості. Фахівець, що займається психологічним консультуванням, повинен поставити правильний діагноз, оцінити суть психологічної проблеми, а вже потім давати поради клієнту. Психолог спирається на результати індивідуальних бесід із клієнтом і спостереження за ним. Якщо психологічне консультування полягає у практичній роботі з клієнтом, наданні йому допомоги, фахівець для одночасного контролювання результатів своєї роботи додатково здійснює "вхідну" і "вихідну" психодіагностику, тобто констатує стан клієнта на початку консультування і після його завершення.

Психодіагностика важлива у практичній психокорекційній роботі. Переконатися в ефективності психокорекційних заходів повинен не тільки психолог або експериментатор, а й клієнт, якому необхідно отримати докази того, що в результаті здійсненої разом із психологом роботи в його психіці і поведінці відбулися позитивні зміни. Це підсилює психокорекційний ефект психологічного впливу. Віра в успіх - один із найважливіших факторів ефективності будь-якого терапевтичного впливу, тому нею повинен починатися і закінчуватися будь-який психокорекційний сеанс.

Психодіагностику застосовують у медичній психології, патопсихології, інженерній психології, психології праці - скрізь, де

потрібне точне знання про ступінь розвитку певних психологічних властивостей людини.

Багато спільного можна знайти у психодіагностиці та диференційній психології, особливо, якщо йдеться про предметні сфери дослідження. Розрізнити їх можна за тією ознакою, що перша зорієнтована на вимірювання індивідуальних відмінностей, а для другої характерне пізнання, проникнення у сутність причин і наслідків цих відмінностей.

Отже, психодіагностика поєднує науку про індивідуальні психологічні відмінності (диференційна психологія) і практику постановки психологічного діагнозу.

Психодіагностична практика потребує спеціальної підготовки. Усі знання, уміння і навички, якими повинен володіти психолог-діагност, дуже складні, тому передбачають поділ спеціалізацій у професійній підготовці відповідно до сформованого поділу праці між практичними психологами. Одні з них займаються переважно психодіагностикою, інші - психологічним консультуванням, ще інші - психологічною корекцією. Поділ праці і глибока спеціалізація у певній галузі психології, що включає як теоретичні знання, так і практичні навички, дають змогу досягти високого професіоналізму. Ігнорування цього призводить до нівелювання результатів як експериментальної, так і консультативної та психокорекційної роботи.

Як галузь психологічних знань, що розробляє і використовує на практиці різні психодіагностичні засоби, психодіагностика покликана виконувати такі завдання:

- визначення природи психічних явищ і можливість їх наукового оцінювання;
- з'ясування сформованих загальнонаукових підстав для кількісного оцінювання психологічних явищ;
- узгодження засобів психодіагностики із загальнонауковими, методологічними вимогами;

- вироблення методичних вимог до різних психодіагностичних засобів;

- дослідження вірогідності результатів практичної психодіагностики, що включають вимоги до умов проведення психодіагностики, засобів оброблення отриманих результатів і способів їх інтерпретації;

- обґрунтування основних процедур конструювання і перевірки науковості методів психодіагностики і тестів.

У різних галузях психодіагностики виникають специфічні завдання, що відрізняються від потреб загальної психодіагностики. Розмежовують ситуації "клієнт" і "експертиза". У першому випадку людина звертається за допомогою до психолога, охоче погоджуючись на співпрацю, намагаючись виконати інструкції якнайточніше, не маючи свідомих намірів прикрасити себе чи фальсифікувати результати. У ситуації "клієнт" до діагностичного інструменту можна пред'являти лояльніші вимоги щодо його захищеності від фальсифікації внаслідок свідомої стратегії, ніж у ситуації "експертиза". Друга ситуація характеризується тим, що людина знає про експеримент, прагне витримати іспит, а тому свідомо контролює свою поведінку і відповіді так, щоб виглядати максимально вигідно (чи домогтися своєї мети навіть ціною симуляції).

Психодіагностичні завдання і ситуації психодіагностики загалом можна розрізняти залежно від того, хто і як використовуватиме діагностичні дані і яка відповідальність покладається на психодіагноста при виборі способів втручання у ситуацію обстежуваного. Існують такі психодіагностичні ситуації:

1) використання фахівцем-суміжником даних психодіагностики для постановки непсихологічного діагнозу або формулювання адміністративного висновку. Ця ситуація типова для сфери медицини. Лікар ставить медичний діагноз, а психолог робить висновки про специфічні особливості мислення, пам'яті, особистість хворого. Психолог не несе відповідальності ні за діагноз, ні за вибір способів лікування. Така

схема використовується при психодіагностиці на запит суду, комплексній психолого-психіатричній експертизі, психодіагностиці професійної компетентності працівника або профпридатності працівника на запит адміністрації;

2) використання психологом даних для психологічного діагнозу, хоча втручання у ситуацію обстежуваного здійснюється фахівцем іншого профілю. Наприклад, при пошуку причин шкільної неуспішності діагноз має психологічний (чи психолого-педагогічний) характер, а роботу з його корекції проводять інші вихователі;

3) використання психологом даних для психологічного діагнозу, на основі якого (або на основі дій його колеги-психолога) розробляються шляхи психологічного впливу.

Наприклад, ситуація психодіагностики в умовах психологічної консультації;

4) використання обстежуваним діагностичних даних з метою саморозвитку, корекції поведінки тощо. У цій ситуації психолог несе відповідальність за коректність даних, за етичні, онтологічні аспекти діагнозу і частково за використання діагнозу клієнтом.

Тісного взаємозв'язку між завданням і психодіагностичним методом не існує. Якщо психодіагностичні дані використовує фахівець-суміжник для непсихологічного діагнозу або психолог для постановки психологічного діагнозу, тобто коли втручання здійснює фахівець іншого профілю, припускають стандартизацію, послуговуються об'єктивними тестами і тестами-опитувальниками, які засновані не на психологічних категоріях, а на категоріях (системі понять) замовника (наприклад, "Мінесотський багатофакторний особистісний опитувальник" (MMPI) і його модифікації).

За використання даних психологом для психологічного діагнозу інформація найчастіше призначена для регулювання тактики практичної роботи психолога, частіше використовуються ідеографічні техніки,

проективні і діалогічні методи. Якщо діагностичні дані використовує обстежуваний з метою саморозвитку, то головною вимогою до методів є простота у перекладі одержуваних за їх допомогою даних для самих обстежуваних.

Отже, **психодіагностика** є важливою складовою психологічної науки, своєрідним містком між теорією і практикою. Теоретична складова психодіагностики дає уявлення про сутність досліджуваного явища, його змістові компоненти, а практична - про способи їх виявлення, діагностування. Виокремлення теоретичної і практичної складових є досить умовним, однак така умовність дає змогу детальніше конкретизувати ті завдання, які розв'язує психодіагностика як галузь психологічної науки.

Предмет і завдання психодіагностики.

Предметом психодіагностики стає розпізнавання конкретного психічного явища, що перебуває в динамічному стані, з локалізацією його за якістю і часом.

Як практична діяльність психодіагностика здійснюється в цілях дослідження реального стану суб'єкта, як наукова – прагне до опису явищ психіки.

Елементи поняття «психодіагностика»:

1. Психодіагностика як один з видів діяльності психолога є процесом розпізнавання психічних особливостей людини в цілях вирішення її проблем.

2. Психодіагностика як розпізнавання – специфічний вид пізнавальної діяльності, що полягає не лише у вимірюванні, а й у інтерпретації явищ психіки.

3. Психодіагностична діяльність має загальні риси з іншими видами діагностики, але обмежена її об'єктом - психікою людини.

4. Психодіагностику можна віднести як до науки, так і до мистецтва на тій підставі, що діагноз в ній базується не лише на методах наукового пізнання дійсності, але й на творчій інтерпретації фактів та зв'язків.

5. Психодіагностика як наукова дисципліна є розділом практичної психології, який в оцінці і розумінні виникаючих проблем використовує психологічні знання, закономірності формування і розвитку психіки.

6. Психодіагностичний процес в науковій його організації використовує: об'єкт обстеження, психодіагностичні методики, взаємодію діагноста і випробовуваного та психологічний діагноз.

Завдання психодіагностики полягає у вимірюванні відмінностей між індивідами або реакціями одного індивіда в різних умовах.

Визначаючи завдання психодіагностики, необхідно враховувати ситуацію психодіагностики в цілому, розрізняючи.

- ситуації клієнта
- ситуації експертизи.

Відмінність психотерапевтичного втручання від медичного полягає в наступному:

1) нозологія діагностовано проблеми криється не в хворобливих процесах, що відбуваються в організмі людини, а в психологічних особливостях особистості;

2) людина, що звертається за допомогою, суб'єктивно не визнає себе хворою.

Психодіагностичні завдання тут можуть вирішуватися наступними способами.

1. Тривале спостереження за обстежуваним, здійснюване в ході надання йому допомоги (в ході консультування, психотерапії).

2. Спостереження за обстежуваним в реальних умовах його життя (спостереження за поведінкою дитини в дитячому саду).

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Психодіагностика - це:

а) галузь психологічної науки, яка розробляє принципи, шляхи та прийоми оцінки і вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості;

б) процес психологічного обстеження особистості за допомогою спеціального методичного інструментарію;

в) причини виникнення певних симптомів, на основі яких формулюються практичні висновки.

2. Предметом психодіагностики є:

а) сукупність різноманітних психодіагностичних методів;

б) вимірювання динаміки психічних процесів під впливом життєвих ситуацій;

в) дослідження індивідуальних особливостей та перспектив розвитку особистості;

г) тестування інтелектуального розвитку людей.

3. Першу у світі лабораторію психологічних досліджень започаткував:

а) Ф. Гальтон; б) В. Вундт; в) А. Біне; г) Г. Россолімо.

4. Психологічний діагноз, який ураховує наявність визначених особливостей та причини їх виникнення, називається:

а) симптоматичним діагнозом; б) типологічним діагнозом;

в) етіологічним діагнозом; г) емпіричним діагнозом.

5. Психологічний діагноз фіксує:

а) відхилення у функціонуванні психічних інстанцій та наявність патологічних психодіагностичних ознак;

б) сутність індивідуально-психологічних особливостей особистості з метою оцінки їх актуального стану та прогнозу;

в) причини виникнення певних симптомів, на основі яких формулюються практичні висновки.

6. Статистична норма - це:

а) середній діапазон значень на шкалі вимірюваної властивості;

б) вікові особливості особистісних рис;
в) середні показники значень вимірюваної властивості, отримані у результаті обстеження піддослідних певної культурної зони.

7. Структуру сучасної психодіагностики утворюють:

а) загальна теорія психологічного вимірювання; окремі методики вимірювання властивостей і поведінки особистості; теорії і методики оцінювання;

б) окремі галузі психології; математичні методи обробки даних; набір тестових методик діагностики особливостей інтелекту, здібностей, досягнень особистості;

в) методика постановки психологічного діагнозу; психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники і т.д.); теорія і практика оцінювання психічних захворювань у порівнянні із нормою.

8. Етичні норми психодіагностики - це:

а) загальнолюдські норми моралі (професійна кваліфікація, гуманізм, дотримання прав людини і т.д.);

б) комплекс норм і принципів, які регламентують діяльність психолога-діагноста з метою забезпечення інтересів піддослідного;

в) вимоги щодо конфіденційного та компетентного проведення психодіагностичного обстеження.

9. Повідомляючи результат обстеження клієнту, психодіагност повинен:

а) відверто і повно представити всю отриману інформацію, власні висновки, переконати клієнта у своїй правоті;

б) констатувати інформацію, не оцінюючи її, орієнтуючись на зворотний зв'язок з клієнтом.

в) простими і зрозумілими словами пояснити клієнту зміст його проблеми та охарактеризувати професійні прийоми отримання інформації про неї.

10. При проведенні масових обстежень психолог повинен:

а) усунути можливість інформаційного обміну між клієнтом, який пройшов обстеження, та тим, який буде наступним;

б) контролювати ситуацію обстеження за такими показниками, як нерозповсюдження критеріїв оцінки виконаного *клієнтом* завдання та оціночної психологічної інформації;

в) розробити індивідуальний варіант завдань для кожного піддослідного; проводити обстеження з кожним клієнтом окремо; попередити клієнта про нерозголошення процедури обстеження.

11. Інтерпретація психодіагностичного результату включає:

а) порівняння результату піддослідного із нормативним;

б) повідомлення піддослідному кількісної оцінки його результату;

в) осмислення психологом отриманих даних з точки зору їх місця у цілісній структурі психіки (особистості) клієнта.

12. Виконуючи соціальне замовлення, психолог повинен:

а) у повному об'ємі довести до відома замовника інформацію, отриману у ході обстеження клієнтів;

б) з метою захисту клієнтів від психотравмуючих наслідків обстеження (звільнення з роботи, з'ясування низького рівня профдосягнень) повідомляти замовнику не всю, а тільки ту інформацію, яка заслуговує позитивної оцінки;

в) довести до відома замовника рекомендації, розроблені ним на основі отриманих даних.

13. Першим тестом інтелекту є методика:

а) Кеттела;

б) Біне-Сімона;

в) Гальтона.

14. На результат тесту інтелекту впливають:

а) процедура тестування та статеві особливості піддослідних;

б) соціокультурні чинники;

в) генетичні чинники.

15. Першим особистісним опитувальником є:

- а) анкета особистості Вудвортса;
- б) тест дії;
- в) проєктивні методики.

16. Основні принципи проєктивної психології сформулював:

- а) Г.Мюррей;
- б) Л.Франк;
- в) Г.Роршах.

17. Психодіагностична технологія – це:

- а) система знань про способи і засоби отримання психологічного діагнозу, а також процес його постановки;
- б) алгоритм постановки психологічного діагнозу;
- в) процедура розробки психологічного інструментарію.

18. Поняття "тезаурус" означає:

- а) схильність індивіда змінювати свою думку під впливом групи;
- б) єдину систему значень, прийняту учасниками комунікативного процесу;
- в) ілюзію однотайності думок, оцінок, які узгоджуються із груповою думкою.

19. Репрезентативна система - це система, за допомогою якої особистість:

- а) реалізує власне "Я" у комунікативному процесі;
- б) отримує максимальну кількість інформації;
- в) демонструє ставлення до поведінки членів групи.

20. Найбільш складними моментами розробки тесту є:

- а) процедура проведення, підрахунок результатів;
- б) процедура перевірки тестових завдань на валідність та надійність;
- в) підбір тестового матеріалу, його адаптація, контроль за ефективністю застосування.

Практичне заняття №1. Історія та методологія психологічної діагностики (6 год.)

«Психодіагностика» — одна з дисциплін, що належить до тих, які створюють основну базу знань, необхідну для ефективного функціонування як психолога-практика, так і психолога-дослідника, оскільки психодіагностика - це перш за все наука і практика постановки психологічного діагнозу.

У зв'язку з цим у програмі вивчення психологічної дисципліни «Психодіагностика» міститься як теоретичний матеріал, так і специфіка практичного застосування психодіагностичних методів дослідження.

Студенти **мають знати** предмет, завдання та сфери застосування психодіагностики, її історичний розвиток та зв'язок з іншими галузями психології, загальну методологію та основні методи роботи, **уміти** планувати та проводити спостереження, бесіду, інтерв'ю, фокус-групу, контент-аналіз текстів, планувати та здійснювати професійну діагностику, володіти методами виявлення особливостей оцінки рівня сформованості пізнавальних процесів, інтелекту, особистості, взаємин з оточуючими, описувати та узагальнювати результати психодіагностики, складати психологічні характеристики, портрети окремих осіб та груп, робити прогнози та виробляти рекомендації.

Методичні вказівки щодо оцінювання самостійної роботи студента з дисципліни «Психодіагностика».

При вивченні теми та підготовці самостійних завдань студентам необхідно:

- звернути увагу на провідні поняття теми і створити словники;
- опрацювати теоретичний матеріал та законспектувати лекції;
- стисло письмово виконати завдання, які подаються до кожного практичного завдання;
- написання рефератів.

1. Теоретичний блок

1.1. Етапи розвитку вітчизняної та зарубіжної психологічної діагностики: тенденції, особливості, провідні персоналії, осередки, ідеї:

1.1.1. донауковий

1.1.2. кінець XIX – початок XX ст.;

1.1.3. перші десятиліття XX ст..

1.1.4. 1920-30-і рр.;

1.1.5. 1940-50-і рр.;

1.1.6. 1960-70-і рр.;

1.1.7. 1980-90-і рр. – сучасність.

1.2. Предмет і місце психодіагностики в системі психологічних наук.

1.2.1. походження терміну "психодіагностика";

1.2.2. теоретичні підходи до змістовного визначення психодіагностики (О. Бодальова, В. Століна; С. Рубінштейна, К. Гуревича, П. Дерюгіна; Л. Бурлачука, С. Морозова та ін.);

1.2.3. структурні складові психодіагностики як навчальної дисципліни (предметна область, психометрія, тестологія, практика психодіагностики);

1.2.4. класифікація методів психологічного дослідження (за Б. Ананьєвим, Р. Немовим, С. Розенцвейгом та ін.);

1.3. Поняття психологічного діагнозу за Л. Виготським. Процес встановлення психологічного діагнозу за Ю. Гільбухом.

1.4. Сутність та зміст психодіагностики в контексті функціональних повноважень практичного психолога, які впливають з "Положення про психологічну службу системи освіти України".

2. Практичний блок

2.1. Визначити основні поняття теми та скласти їх тлумачний словник.

2.2. Законспектувати главу I "Функции и происхождение психологического тестирования" книги А. Анастасі "Психологическое тестирование" [1].

2.3. Скласти за поданою нижче схемою хронометричний перелік психодіагностичних методик, які з'являлися в практиці впродовж різних етапів розвитку психодіагностики:

№	Назва методики	Автор або автори	Рік введення в обіг	Країна

2.4. Підготувати коротку автобіографію з зазначенням особистого внеску в історичний генезис психологічної діагностики наступних персоналій: А. Біне, В. Бехтерев, П. Блонський, О. Бурос, А. Володимирський, В. Вундт, Ф. Гальтон, Г. Еббінгауз, Дж. Кеттелл, О. Лазурський, М. Ланге, Г. Мюнстенберг, О. Нечаєв, В. Прейер, Г. Россолімо, І. Сікорський, Ч. Спірмен, В. Штерн.

Теми рефератів:

1. Розвиток психологічної діагностики в ... роки (*період обирається студентом самостійно*).
2. Етичні стандарти психодіагностичних досліджень.
3. Характеристика вітчизняного доробку психологічної діагностики особистості.
4. Особистий внесок ... в теорію та практику психологічної діагностики (*персоналію студент обирає самостійно*).

Література:

15. Анастази А. Психологическое тестирование: Книга 1/ А. Анастази; под ред. К.М.Гуревича, В.И.Лубовского. – М.: Педагогика, 1982. – С.17-31.
16. Анастази А., Урбина С. Психологическое тестирование: Пер. с англ. / А..Анастази, С.Урбина. – 7-е межд. изд. – СПб.: Питер, 2001. – С. 15-63.

17. Бодалев А.А. Столин В.В. Аванесов В.С. Общая психодиагностика / А.А.Бодалев, В.В.Столин, В.С.Аванесов. - СПб.: Изд-во «Речь», 2000. – 440 стр.
18. Видатні психологи: біографічний довідник / упор. Т.Шаповал. – К.: Видавн. дім "Шкільний світ"; Видавн. Л.Галіцина, 2005. – 120 с.
19. Галян І.М. Психодіагностика: Навчальний посібник / І.М.Галян. - К.: «Академвидав», 2009. – С. 9-27.
20. Гуревич К.М. Что такое психологическая диагностика / К.М.Гуревич. – М.: Знание, 1985. – 80 с.
21. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / В.Н.Дружинин. — СПб: Издательство «Питер», 2000. — С. 7-144.
22. Лаак Я. Психодиагностика: проблемы содержания и методов.— М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996.— С. 23-53.
23. Марцинковская Т.Д. История детской психологии / Т.Д.Марцинковская. – М.: ВЛАДОС, 1998. – 271 с.
24. Носс И.Н. Руководство по психодиагностике / И.Н.Носс – М.: Изд-во института психотерапии, 2005 . – С. 8-43.
25. Положення про психологічну службу системи освіти України // Психолог. – 2003. - №4 (52). – С. 23-28.
26. Психологическая диагностика: Учебник для вузов / под ред. М.К.Акимовой, К.М.Гуревича. – СПб.: Питер, 2008. – С. 18-41.
27. Скребец В.А. Психологическая диагностика: Учеб. пособие / В.А.Скребец. – К.: МАУП, 1999. – С. 7-18.
28. Степанов С.С. Психология в лицах: Сборник очерков / С.С.Степанов. – М.: Эксмо-Пресс, 2001. – 384 с.

Глосарій термінів навчального матеріалу

Психодіагностика – це галузь психологічної науки, яка розробляє принципи, шляхи та прийоми оцінки і вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості.

Предметом психодіагностики є розпізнавання конкретного психічного явища, що перебуває в динамічному стані, з локалізацією його за якістю і часом.

Статистична норма – це середній діапазон значень на шкалі вимірюваної властивості.

Психологічне оцінювання - процес систематизованого збирання інформації про особистість і особливості навколишнього середовища, на основі якого здійснюється прийняття відповідного поставленим завданням рішення (висновку).

Психологічний діагноз - кінцевий результат діяльності психолога, змістом якого є визначення сутності індивідуально-психологічних особливостей особистості з метою оцінювання їх актуального стану, прогнозування подальшого розвитку і розроблення рекомендацій, що визначаються потребами психодіагностичного обстеження.

Психодіагностичний метод - спосіб дослідження, що дає змогу отримувати точні кількісні і якісні характеристики досліджуваних індивідуальних психічних властивостей особистості з дотриманням основних вимог щодо розроблення і використання діагностичних методик - норми, надійності та валідності.